

दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ मधील
तरतुदीनुसार दिव्यांग व्यक्तींना प्राधान्याने व
सवलतीने शासकीय जमीन देण्याबाबत...

महाराष्ट्र शासन
महसूल व वन विभाग
शासन निर्णय क्रमांक :- जमीन-२०२३/प्र.क्र.२९६/ज-१
मंत्रालय, मुंबई - ४०० ०३२.
दिनांक : २५ सप्टेंबर, २०२३.

वाचा:- १) दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६

२) महाराष्ट्र जमीन महसूल (सरकारी जमिनीची विल्हेवाट करणे) नियम, १९७१ मधील नियम ३१(अ)

३) शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग क्र. जमीन०१/२००८/प्र.क्र.१०/ज-१, दि. ०६ ऑगस्ट, २००८

प्रस्तावना :-

अपंग व्यक्तींना समान संधी, हक्कांचे संरक्षण आणि पूर्ण सहभाग कायदा, १९९५ या कलम १३ अन्वये स्थापन केलेल्या राज्य समन्वय समितीने अपंग व्यक्तींना जमीन देण्याची शिफारस केली होती. त्यानुसार, ७ जानेवारी २००८ रोजीच्या दुरुस्तीद्वारे महाराष्ट्र जमीन महसूल विल्हेवाट नियम, १९७१ मध्ये नियम ३१(अ) समाविष्ट करण्यात आला आणि पुढीलप्रमाणे तरतुद करण्यात आली आहे :-

Rule 31(A)- Grant of land to person with disability.

A building site to the extent of २०० sq. ft. may be granted on the recommendation of the State Coordination Committee duly constituted under Section १३ of the Persons with Disabilities (Equal Opportunities, Protection of Rights and Full Participation) Act, १९९५ (Act No. १ of १९६६); to a person with disability, for construction of shop, if such person desires to start business of running a juice center, telephone booth, zerox center etc. Such site shall be granted in occupancy at concessional price as per the existing policy of current market value of land without auction or on lease by charging concessional annual rent.

त्याचप्रमाणे, शासन निर्णय, महसूल व वन विभाग दि.०६.०८.२००८ अन्वये दिव्यांग प्रवर्गास ३% शासकीय जमीन राखीव ठेवण्याबाबत तसेच, उपरोक्त प्रयोजनासाठी निवड समिती स्थापन करण्याचा निर्णय घेण्यात आला होता.

तथापि, आता अपंग व्यक्तींना समान संधी, हक्कांचे संरक्षण आणि पूर्ण सहभाग कायदा, १९९५ हा कायदा निरसीत करण्यात आला असून दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ लागू करण्यात आला आहे. सबब, उपरोक्त दिव्यांग व्यक्ती हक्क अधिनियम, २०१६ च्या कलम ३७ (क) ची अंमलबजावणी करण्याची आणि त्यामध्ये नमूद केलेल्या प्रयोजनासाठी शासकीय जमीन देण्याची बाब शासनाच्या विचाराधीन होती.

उपरोक्त पार्श्वभूमीवर आता पुढीलप्रमाणे निर्णय घेण्यात येत आहे.

शासन निर्णय:-

अपंग व्यक्तींचे अधिकार अधिनियम, २०१६ च्या कलम ३७(क) च्या अंमलबजावणीसाठी वर संदर्भ क्र. ३ येथे नमूद दि. ०६ ऑगस्ट, २००८ चा शासन निर्णय अधिक्रमित करुन दिव्यांग प्रवर्गासाठी ३% ऐवजी आता ५% आरक्षण ठेवण्यात येत आहे. त्यानुसार संबंधित जिल्हाधिकारी यांनी आरक्षणाबाबत दक्षता घ्यावी. दिव्यांग प्रवर्गासाठी लाभार्थी निवडण्याच्या प्रयोजनाकरीता लाभार्थींना महाराष्ट्र जमीन महसूल विल्हेवाट नियम, १९७१ मध्ये नियम ३१(अ) यातील तरतुदीनुसार २०० चौ. फुट पर्यंत शासकीय जमीन कब्जेहक्काने देण्याकरीता पुढील प्रमाणे निवड समिती स्थापन करण्यात येत आहे :-

(अ) महानगरपालिका क्षेत्रासाठी :-

- i. आयुक्त, महानगरपालिका व संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी यांचेपैकी ज्येष्ठतम अधिकारी-अध्यक्ष
- ii. (i) पैकी कनिष्ठ अधिकारी - सदस्य
- iii. व्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र - सदस्य
- iv. जिल्हा रोजगार व स्वयंरोजगार मार्गदर्शन अधिकारी - सदस्य
- v. अपंग, मागासवर्गीय, औद्योगिक वित्त व विकास महामंडळाचे अधिकारी - सदस्य
- vi. नगर रचनाकार अधिकारी - सदस्य
- vii. आदिवासी प्रकल्प अधिकारी - सदस्य
- viii. जिल्हा अग्रणी बँकेचे प्रतिनिधी - सदस्य
- ix. विशेष व जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी - सदस्य
- x. महापालिका आयुक्तांनी नामनिर्देशित केलेले अधिकारी - सदस्य सचिव

ब) नगरपालिका / ग्रामीण क्षेत्रासाठी :-

- i. जिल्हाधिकारी - अध्यक्ष
- ii. (अ) मुख्य कार्यकारी अधिकारी जिल्हापरिषद (ग्रामीण क्षेत्राकरीता) - सदस्य
(ब) मुख्य अधिकारी नगरपरिषद (नगरपरिषद क्षेत्राकरीता) - सदस्य
- iii. व्यवस्थापक, जिल्हा उद्योग केंद्र - सदस्य
- iv. जिल्हा रोजगार व स्वयंरोजगार मार्गदर्शन अधिकारी - सदस्य
- v. सहायक संचालक नगररचना - सदस्य
- vi. अपंग मागासवर्गीय, औद्योगिक वित्त व विकास महामंडळाचे अधिकारी - सदस्य
- vii. आदिवासी प्रकल्प अधिकारी - सदस्य
- viii. जिल्हा अग्रणी बँकेचे प्रतिनिधी - सदस्य
- ix. विशेष जिल्हा समाजकल्याण अधिकारी - सदस्य सचिव

२) वैयक्तिक लाभार्थी करीता पुढीलप्रमाणे अटी व शर्ती विहित करण्यात येत आहेत :-

- (१) अर्जदार हा महाराष्ट्रात १५ वर्षांचा रहिवासी असावा.
- (२) अर्जदाराचे किमान वय १८ वर्ष असावे.
- (३) लाभार्थी महिला असल्यास प्राधान्य द्यावे. तथापि, लाभार्थ्याची एकंदरीत कौटुंबिक परिस्थिती लक्षांत घेता, लाभार्थ्याची निवड करण्याचे सर्वस्वी अधिकार निवड समितीस असतील.

- (४) विहित करण्यात आलेल्या अटी व शर्तीच्या अधीन राहून शासकीय जमीन वितरीत करण्यात येईल.
- (५) अपंग व्यक्तीकडे, अपंग व्यक्तीचे अधिकार अधिनियम, २०१६ च्या अंतर्गत किमान ४०% अपंगत्वाचे सक्षम प्राधिकाऱ्याकडील प्रमाणपत्र असणे आवश्यक आहे.
- (६) संबंधित यंत्रणेच्या प्रचलित पध्दतीनुसार अर्जदारास जागा घेतांना करारनामा करून घेणे बंधनकारक असेल.
- (७) जागेची मालकी कायमस्वरूपी शासनाची राहिल.
- (८) वीज बील, पाणी बील, संपत्ती कर व इतर तदनुषंगिक कर अर्जदारास भरावे लागतील.
- (९) या योजनेंतर्गत मिळालेल्या जागेच्या ठिकाणी लाभार्थ्याने स्वतः व्यवसाय करणे बंधनकारक राहिल. यासाठी नियमानुसार आवश्यक ते परवाने घेण्याची जबाबदारी लाभार्थ्याची राहिल.
- (१०) सदर जागा अन्य कोणत्याही व्यक्तिस भाड्याने, गहाण अथवा विक्री कराराने यापैकी अथवा अन्य कुठल्याही मार्गाने हस्तांतर करता येणार नाही.
- (११) जागा वाटप करण्यात आलेल्या व्यक्तीने सदरहू जमिनीचा कोणत्याही प्रकारचा दुरुपयोग होणार नाही याची वैयक्तिकरित्या दक्षता घ्यावी. अशा प्रकरणी दुरुपयोग झाल्याचे निदर्शनास आल्यास सक्षम प्राधिकाऱ्यामार्फत सदरहू जागा तातडीने शासनाच्या ताब्यात घेऊन संबंधित गाळेधारकाविरुद्ध योग्य ती कारवाई करण्यात येईल.
- (१२) कुटुंबातील एकाच व्यक्तीस या योजनेचा लाभ घेता येईल.
- (१३) अर्जदाराला या योजनेचा महाराष्ट्र राज्यात कुठेही फक्त एकदाच लाभ घेता येईल.
- (१४) असा कोणताही भूखंडाचे वाटप केवळ वरील नियमात परवानगी दिलेल्या प्रयोजनासाठी असेल.
- (१५) बेंचमार्क ४०% किंवा त्याहून अधिक अपंगत्व असलेली शारीरिकदृष्ट्या दिव्यांग व्यक्ती, जी सरकारच्या अशा कोणत्याही समान योजनेचा लाभार्थी नाही आणि उत्पन्नाचे इतर कोणतेही स्रोत नाही, फक्त अशाच व्यक्ती अर्ज करण्यास पात्र असतील.
- (१६) दर तीन महिन्यांनी समितीच्या बैठकीचे आयोजन करून अर्ज निकाली काढण्याची कार्यवाही समितीच्या अध्यक्षांमार्फत करण्यात येईल. तसेच, यासाठी आयुक्त, अपंग कल्याण हे वेळोवेळी आढावा घेऊन नियंत्रण ठेवतील व त्याबाबतचा अहवाल दिव्यांग कल्याण विभागास सादर करतील.
- (१७) समितीने अर्जदारांच्या सत्यापित निवासस्थानाच्या विचार करून त्यांना त्यातल्या त्यात जवळचा भूखंड वाटप करण्याबाबत शिफारस करावी.
- (१८) समितीने शिफारस केलेल्या व्यक्तीस अंतिमतः जमीन वाटप करण्यासाठी संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी सक्षम राहतील.

सदर शासन निर्णय महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०२३१००३१२०००८३४१९ असा आहे. हा आदेश डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने,

(सुहास ममदापुरकर)
अवर सचिव, महसूल व वन विभाग

प्रत :-

- १) मा.राज्यपाल, महाराष्ट्र राज्य यांचे प्रधान सचिव, राजभवन, मलबार हिल, मुंबई.
- २) मा. मुख्यमंत्री यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

- ३) मा. उप मुख्यमंत्री (गृह), यांचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ४) मा. उपमुख्यमंत्री (वित्त), यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) मा. मंत्री (महसूल) यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) प्रधान सचिव, गृहनिर्माण, मंत्रालय, मुंबई.
- ८) प्रधान सचिव, दिव्यांग कल्याण विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) प्रधान सचिव, महाराष्ट्र विधानमंडळ सचिवालय, मुंबई.
- १०) अपर मुख्य सचिव, (महसूल, मुद्राक शुल्क व नोंदणी), यांचे स्वीय सहायक, मंत्रालय, मुंबई.
- ११) महालेखापाल (लेखा व अनुज्ञेयता) महाराष्ट्र १/२ , मुंबई/ नागपूर.
- १२) महालेखापाल(लेखा परीक्षा) महाराष्ट्र १/२ , मुंबई/ नागपूर.
- १३) जमाबंदी आयुक्त आणि संचालक, भूमी अभिलेख, पुणे.
- १४) नोंदणी महानिरिक्षक व मुद्रांक नियंत्रक, महाराष्ट्र राज्य, पुणे.
- १५) महासंचालक, माहिती व जनसंपर्क संचालनालय, मुंबई.
- १६) सर्व मंत्रालयीन प्रशासकीय विभाग.
- १७) सर्व विभागीय आयुक्त.
- १८) सर्व जिल्हाधिकारी.
- १९) सर्व सहसचिव/उपसचिव, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १८) सर्व अवरसचिव/कक्ष अधिकारी, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- १९) उप सचिव (ज-१), यांचे स्वीय सहायक, महसूल व वन विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- २०) निवड नस्ती (ज-१)